

Frasesologismides aitab orienteeruda alussõnastik

Eesti frasesologismide elektrooniline alussõnastik. Koostanud Asta Õim, Katre Õim. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2011 (<http://www.folklore.ee/justkui/sonastik>).

Eesti kirjandusmuuseumi folkloristika osakonnas on valminud Eesti frasesologismide elektrooniline alussõnastik (FES). Tegemist on algupärase mõistelise frasesoloogia alussõnaraamatuga, mille sarnased varasemad sõnaraamatud eesti keeles puuduvad. Sõnastikus antav eesti frasesologismide terviklik semantiline, süntaktiline ja morfoloogiline kirjeldus võib olla lähtealuseks järgnevatele samasisulistele või muudele frasesologismide käsitlevatele sõnaraamatutele. Aja jooksul on eesti frasesoloogia korraldamisel põimunud tüpoloogiline ja mõistepõhine lähenemine. Vaatamata nende vaateviiside mõnetisele vastuolule on eri meetodite kombineerimine loomulik, sest üksainus lähenemine ei taga materjali igakülgselt analüüsi.

FES sisaldab 20 749 eesti frasesologismi või lekseemi, mida on analüüsitud kognitiivse keeleteaduse põhimõtete ja koondatud mõisteseoste järgi. Kõik FESi alusandmed (frasesologismid, nende kogumiskihelkond, kasutuskontekst) pärinevad eesti kõnekäändude ja frasesologismide andmebaasist. Uudne on see, et selles mõistelises frasesologiasõnaraamatus 1) eksplitseeritakse frasesologismide tähendusi motiveerivate mõistemetafooride sihtvaldkonnad, 2) käsitletakse frasesologisme süntaktiliste üksustena ning 3) eksplitseeritakse frasesologismide morfosüntaktiline struktuur. Ouline on, et FESist on frasesologisme lihtne leida ka siis, kui kasutaja ei tea, millist konkreetset sõnaühendit või selle vormi otsida, kuid suudab otsivat seostada näiteks mõne ontoloogilise mõistekategooriaga.

FESi materjaliesituses järgitakse ühtset keelelis-ontoloogilist mõistehierarhiat, mõistetevaheliste semantiliste seoste esiletoomiseks eristatakse mõistekategooriaid, mõisteklasse ja üldmõisteid. Mõistehierarhia madalaima taseme üksusi käsitatakse selles tesauruselaadses sõnastikus kui metafoori sihtmõisteid, mis motiveerivad koos allikmõistetega enamiku frasesologismide tähendusi. Seejuures eeldatakse, et sõnastikus kasutaja teadmised frasesologismist sõltuvad suuresti tema võimest tajuda mõistelisi seoseid ja et mõisteline esitus suunab teda suurema tõenäosusega frasesologismide konkreetse valikuni. Metafoori sihtmõistete formaliseerimisel on FESis lähtutud kõnekäändude ja frasesologismide mõistestiku mõistetest, mille sisu on olulisel määral konkretiseeritud. Makrotasandil ongi FESi põhiüksused 1893 mõisteartiklit, mille keskmes on vastava (siht)mõistega semantiliselt või kognitiivselt seotud ja seega suhteliselt lähedase tähendusega frasesologismid. 6064 polüseemilist või homonüümset frasesologismi kuuluvad mitmesse mõisteartiklisse. Seega koondab FES 26 813 tähendusüksust, mis järjestatakse mõisteartiklites morfosüntaktilise struktuuri järgi.

FESi mikrotasandil määratletakse frasesologismilemmad kui süntaktilised üksused ja kirjeldatakse nende osiste vormistikku; selgitatakse ja täpsustatakse frasesologismide tähendust või osutatakse nende kasutusvaldkonnale; näitlikustatakse frasesologismide kasutamist ning formaalset, s.o morfosüntaktilist, süntaktilist ja leksikaalset teisenemist loomulikus keeles; kirjeldatakse frasesologismide leviku ala;

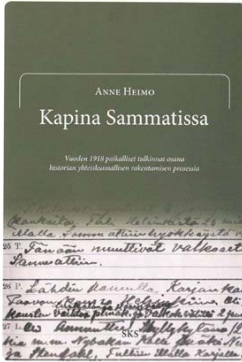
tuuakse fraseologismidele tähenduse vm poolest lähedased vanasõnad. Fraseologismid esitatakse FESIS lemma vormis, milleks on tüüpjuhul kõige selgem, tavalisem ja sagedasem morfosüntaktiline kuju, millega fraseologism oma idiomaatilist tähendust ja funktsiooni aktiveerib. FESIS antakse ka fraseologismide morfosüntaktilise struktuuri kirjeldus. Kõigepealt tehakse vahet fraseologismidel, mis väljendavad lausega tähistatava situatsiooni komponente, ja lausekujulistel fraseologismidel. Lause moodustajad koosnevad tüüpjuhul kuni viiest sõnast, laused enamasti kuuest või enamast sõnast; seejuures moodustavad kogu materjalist poole kahe- või kolmesõnalised fraseologismid. Lause moodustajate hulgas eristatakse FESIS eri tüüpe fraase ja peasõnata sekundaartarindeid. Fraseologismide eelnev analüüs morfoloogilise analüsaatoriga ESTMORF teeb võimalikuks nende osiste struktuuri (nt tüve, järelliite, lõpu), sõnaliigi ja käände või pöörde esitamise. Fraseologisme, mis sisaldavad kasvõi ühte ESTMORFi jaoks tundmatut murdesõna, on kokku 3519. Morfoloogilise analüüsi kõrvaltulemusena esitatakse sama või sarnase ehitusega fraseologismid FESI mõisteartiklites kõrvuti. Kasutusnäidete abil demonstreeritakse fraseologismide leksikaalset, morfosüntaktilist ja/või süntaktilist teisenemist konkreetsete kasutusnäidete käigus ja loomulikes seostes. Kasutusnäidete olulisus seisneb selles, et FESIS ei defineerita fraseologismide tähendusi. Need ja fraseologismide kasutusvaldkonnad peaksid selguma nimelt näidetest, mis sisaldavad sageli ka keelejuhi selgitusi.

Fraseologismide leviku piirkond esitatakse FESIS vastavate andmete olemasolul kihelkonna järgi, tihti koos külanimega. Suhteliselt sihipäratu materjalikogumise tõttu ei pruugi FESI levikupilt kajastada fraseologismide kunagist tegelikku kasutust ning seetõttu nende kasutussagedust ei näidata. Samal põhjusel ei ole FESIS üksteisega seotud fraseologismide levikuandmeid ja näiteid. Vanasõnaseoste eksplitseerimiseks tuuakse FESI mõisteartiklites fraseologismidele lähedased vanasõnad koos väljaande *Eesti vanasõnad* tüübinumbriga.

Võib öelda, et suurem osa eesti vanematest fraseologismidest on nüüdseks leksikograafiliselt fikseeritud ja lingvistiliselt kirjeldatud. FES sisaldab ümmarguselt 80 000 sõnet ja pisut üle 6000 tüve; erinevaid grammatilisi vorme leidub ligi 70. Lisaks on FESI põhjal eristatud rohkem kui 5800 morfosüntaktilist malli, mis koosnevad tüüpiliselt kahest kuni kolmest osisest ja paistavad hinnanguliselt olevat suuresti samasugused kui mitteidiomaatilises keeles. Süntaksi plaanis on eesti vanemate fraseologismide näol kõige sagedamini tegemist tegusõnafraasi, nimisõnafraasi või lausega, mille hulgas eristuvad selgelt üsna täpse ja piiratud pragmaatilise orientatsiooniga fraseologismid. Need FESI põhjal tehtud üldistused haakuvad suure plaanis inglise ja soome keele tendentsidega.

Katre Õim

Mineviku esitamine kui osa ajaloo loomisprotsessist

Anne Heimo. *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275. Helsingi: SKS. 2010. 295 lk.

Anne Heimo uurimus *Ülestõus Sammatis. 1918. aasta sündmuste kohalikud tõlgendused kui osa ajaloo ühiskondlikust loomisprotsessist* käsitleb 1918. aasta kodusõjasündmuse Lõuna-Soome ühes piirkonnas Sammatis pärimusliku ajaloo võtmes. Elias Lönnroti sünnikohana on Sammati nii kohalikus kui ka Soome kultuuriloos tähendusrikas paik.

Anne Heimo uurimisallikaid iseloomustab tekstide heterogeensus – need pärinevad erinevatest aegadest, on kogutud erinevatel asjaoludel ja on žanriliselt mitmekesised. Anne Heimo poolt välitöödel kogutud materjalide, peamiselt intervjuud ajavahemikust 1988–2000, kõrval on kasutatud arhiividesse saadetud kirjasaatjate kaastöid, erinevate intervjuueerijate ja murdekogujate salvestatud intervjuusid, aga ka 1917.–1918. aasta sündmustega seotud perearhiivide märkmed, avalike arhiivide teemakohaseid dokumente ning nii akadeemilisi kui ka koduloolisi uurimusi. Allikate selline valik võimaldab autoril esile tuua ühtse ajalooteadmuse erinevad esitamisviisid. Näiteks võimaldab see küsida, mille poolest erineb uurimine jutustamisest; millised on akadeemiliste ja mitte-akadeemiliste uurimuste ühis- ja erijooned või milline on kohalike teadmiste spetsiifika üldajaloo kontekstis. Kuna tegemist on folkloristliku uurimisega, ei leia lugeja sellest töös mitte niivõrd omaaegsete sündmuste rekonstruktsiooni, kuivõrd selgitusi sündmuste tõlgendamisprotsesside kohta. Nii ei ole esil mitte küsimused, mis tegelikult juhtus ja miks, vaid pigem, kes neist asjust kõnelevad, kellele ja miks; kes otsustab, kelle jutustatu või kelle esitatud teadmised on ühiskonnas autoriteetsed ja millised mitte.

Autor määratleb oma töö folkloristliku ja pärimusliku ajaloo alase uurimuse. Siit võiks küsida, kas tegemist on kahe eraldiseisva uurimisvaldkonnaga. Anne Heimo käsitluses seostub pärimusliku ajaloo uurimissuund Soomes nii mälu- kui ka rahvapäraste ajaloo piltide uurimisega.¹ Suuna esiletõus 1990. aastate soome folkloristikas tugines ühelt poolt varasematele, mitmetes teadusvaldkondades paralleelselt viljeldud meetoditele, ja teiselt poolt rahvusvahelistele teadussuundadele nagu kultuurimälu uuringud (*cultural memory studies*), rahvamälu teooria (*popular memory theory*), suulise ajaloo uurimine (*oral history research*) ja etnoajalugu (*ethnohistory*). Seega on soome pärimusliku ajaloo (*muistitieto*) uurimine laiem kui selle folkloristlik suund. Teadusvaldkondade vaheline vilgas koostöö 1990. aastatel on tänapäevaks kujundanud olukorra, kus mälu- ja rahvapärase ajaloo uurimismeetodeid kasutatakse interdistsiplinaarselt, kuid uurimused lähtuvad siiski erinevatest teadustraditsioonidest. Tulemuseks on, et samu märksõnu kasutavad erinevast teaduskontekstist lähtuvad uurijad ei pruugi üksteist mõista, samas nt mälu- ja rahvapärase ajaloo

uurijad teevad koostööd. Selline olukord suunas Anne Heimot selgitama kõnesolevate lähimõistete ja uurimissuundade omavahelisi seoseid. Ta lähtub seisukohast, et tähtis pole mitte niivõrd see, kus ja mis asjaoludel üks või teine uurimissuund alguse sai, vaid, kuidas ja mis asjaoludel need erinevad uurimisviisid omavahel kokku hakkasid puutuma. Suur osa Anne Heimo tööst ongi pühendatud just sellele teemale.

Kõige üldisemalt iseloomustaksin Anne Heimo uurimust kolmest aspektist lähtudes: teoreetiliste probleemide ulatuslik käsitlemine, heterogeense uurimismaterjali sidus analüüs ja uurija vaateviisi isikukesksus (mitte nt sündmuskesksus, mida võiks ka selle teema puhul eeldada). Käsitlus koosneb üheksast peatükist, ingliskeelsest kokkuvõttest, allikate ja kirjanduse nimestikust ning isikunimede registrist.

Kolm esimest peatükki on pühendatud uurimuse teoreetilistele ja meetodilistele aspektidele.

Anne Heimo lähtekohaks on sotsiaalajaloolase Raphael Samueli seisukoht (avaldatud tema raamatus *The Theatres of Memory*, 1994), mille järgi ajalugu kujuneb inimeste tegevuse ja teadmiste kaudu. Sel põhjusel võib ajalugu kirjutada või muul moel esitada kes tahes, sõltumata haridusest või ametist. Teisisõnu tähendab see, et ajalugu ja ajaloo teaduslik uurimine (või ka koolis õpetatav ajalugu) ei ole kattuvad mõisted. Ajalugu kujuneb kõikidest ühiskonnas olemasolevatest ja ühtlasi vastastikes mõjusuhetes olevatest teadmistest mineviku kohta. Kelle vaatepunktist esitatud minevikukäsitus ühiskonnas domineerib ja kuidas see seostub mineviku käsitlemise poliitikaga. Eeltoodud kontekstist lähtudes on märkimisväärne eetikaalane arutus. Anne Heimo meenutab, kuidas ta oma uurimistöö alguses üritas lähtuda ideest anda sõna konflikti mõlemale osapoolle (valgetele ja punastele).² Töö käigus muutis ta oma lähenemiskiisi, kuna see mõjus talle liialt autoritaarsena (kus uurija võtab otsustaja positsiooni uuritava suhtes). Lahenduse leidis ta keskendudes osapoolte "häälte" võrdlemise asemel mineviku kujutamiskiiside võrdlemisele. Nii pöörab ta tähelepanu erinevate tekstiliikide argumenteerimiskiisidele, jutustaja vaatenurkadele, konfliktiolukorrast jutustamisel kasutatavatele stereotüüpidele jms.

Töö teemast tulenevalt tõuseb esile küsimus sõjalise konflikti kujutamisest, mis suunas autorit lähemalt vaatlema sõja-uurimisega seotud aspekte. Sõda kui kindel periood kutsub esile teatud rollide ja teatud olukordade esituse ajaloos (nt sõdur, lahing). Viimased omakorda on seotud sõjateema poliitiliste arendustega (nt võitjad, kaotajad). Ent sõjaga seoses on olemas ka psühholoogiline aspekt (suhe sõjaga või suhtumine sõtta). Selle tahu esitamine on olnud enam omane kunstidele, nt filmidele ja ilukirjandusele. Samas suunasid need esitamiskiisid arvestama sõja-uurimustes enam ka psühholoogilisi aspekte. Just selliste arengutega on seotud rahvamälu uurimigrühma (*Popular Memory Group*) töö Birminghami ülikoolis 1980. aastate esimesel poolel. Anne Heimo sõnustas see uurimigrühm otseselt Soome uurimustraditsioone mõjutanud ei ole, kuid selle rühma autorite töödele on Soome uurimustes viidatud. Samal perioodil ilmuvad soome uurijate tööd uued uurimistasandid – sotsiaalsed, ühiskondlikud, kultuurilised, psühholoogilised, soolised, argielulised tasandid. Heimo mainib Tiina Kinnusele ja Ville Kivimäele viidates (artiklilogumik *Ihminen sotassa*, 2006), et Soome 1918. aasta kodusõja teema uurimisel on sotsiaal-ajalooline (ja mitte psühholoogiline vms) lähenemine siiski domineeriv. Samas on iseloomulik, et sõda ei vaadelda enam isoleerituna samaaegsest argielust. Anne Heimo enda töö

erijoon seisneb selles, et ta vaatleb mitte niivõrd sõda või sõjaaega kui just (kohalike) tõlgendusi 1918. aasta kodusõjast. Seejuures lähtub ta põhimõttest, et tõlgendused rajanevad teatud konstruktsioonidele – kõik teadmised on kultuuriliselt loodud, nii on ka sõja osapooled – punased ja valged – loodud keeleliste, ühiskondlike ja poliitiliste representatsioonidena. Ühtlasi tutvustab Anne Heimo Soome kodusõja folkloristlikke uurimusi: folkloristikasse tuli see teema 1970. aastatel Outi Lehtipuro vahendusel, kuid süvauurimused said alguse Ulla-Maija Peltoneni töödest (*Punakapinan muistot* 1996 ja *Muistin paikat* 2003), jätkudes kõrvalteemana Pauliina Latvala pere- ja suguvõsa-ajalugude uurimuses (*Katse menneisyteen* 2005), surma- ja kultuuri kontekstis ka Outi Fingerroosi doktoritöös (*Haudatut muistot* 2004).

1918. aasta kodusõja uurimine folkloristikas seostub vahetult pärimusliku ajaloo (sm *muistitieto*) uurimissuuna väljakujunemisega Soome folkloristikas (millega seostub nii metoodiliselt kui ka temaatiliselt Heimo enda töö). Teoreetilise-metoodilises plaanis asetab ta selle üldkonteksti ja näitab, kuidas 1990. aastate uurimuste aluseks on varasemad eraldiseisvad uurimisviisid: mälu-uuringud ja rahvapärase ajaloo tegelevad uurimissuunad. Mälu uuriti 1960.–80. aastatel Soomes erinevates teadusvaldkondades küllalt eraldiseisvalt. 1990. aastatel toimus pööre interdistsiplinaarsuse suunas: katusterminina kasutati mälu-uurimist (*muistitietotutkimus*), kuid sellega kaasnes ühtlasi mälu mõiste ebamäärasus. Rahvusvahelises teaduspildis võib samal ajal näha analoogilisi arenguid. Mälu-uuringute varasemas etapis (1960.–70. aastatel) eristab Anne Heimo Linda Shopesile ja Paula Hamiltonile (*Oral History and Public Memories* 2008) viidates kahte suunda: ühelt poolt inimeste individuaalsete minevikukogemuste uurimine ja teiselt poolt füüsiliste ja sümbolitega seotud kohtade kui mälu paikade, samuti suuremate sotsiaalsete rühmade mälestuste uurimine. Soome teaduses on rahvusvahelistest uurimissuundadest oluline nn kultuurimälu uurimine (*new cultural memory studies*), mis toetub Maurice Halbwachsi kollektiivse mälu mõistele (milles mälu seostatakse sotsiaalse tegevusega) ning selle edasiarendustele Jan ja Aleida Assmanni töödes (kultuuri- ja sotsiaalse mälu mõistete eristamisega) või ka Pierre Nora töödes (mälu paigad; mälumiljöö).³ Paralleelselt mälu-uuringutega kujunevad ka suulise või rahvapärase ajaloo uurimissuunad, mis samuti on Anne Heimo uurijateed mõjutanud. Esmalt tutvustab ta ajalooteaduste raames kujunenud suulise ajaloo (*oral history*) uurimist. 1970. aastatel tähendas see ennekõike lisamaterjali hankimist ajaloo uurimuste tarvis.⁴ Mida enam puutus see uurimissuund ise. Esile tuleb intervjuu kaudu loodud teksti žanrilisus ja jutustatu subjektiivsus (nt Alessandro Portelli töödes). Soomes (nagu ka Eestis) ei pruugi see uurimissuund aga seostuda pelgalt suuliste intervjuudega, mistõttu suulise ajaloo soome paralleel seostub mõistega *muistitieto* (mälu teave; Eestis vastavalt 'pärimuslik ajalugu'). Ühtlasi viitab nimetuse erinevus ka allikate erinevusele: keskendutakse mitte niivõrd suulistele intervjuudele kui võrd ajaloo esitamisele jutustaja vaatepunktist (lähenedamine, millega Alessandro Portelli teoreetilised üldistused samuti seostuvad, hoolimata sellest, et tema keskendub allikate suulisusele). Viimane rõhuasetus – minevikust jutustamine jutustaja vaatepunktist ehk siis jutustaja kogemustest lähtudes – toob vajaduse siduda kõnesolev uurimisviis veel ühe ajalugu käsitleva uurimissuunaga – etnoajaloo. Selle suuna tutvustuses tugineb Anne Heimo Jan Vasina 1960–1980. aastatel ja Elizabeth Tonkini 1994. aastal ilmunud töödele. Sellest as-

pektist tulevad esile nii allikate suulisuse, rahvaluule ja ajaloo sidususe kui uurija ja uuritava rühma omavaheliste seoste teema.

Rahvusvahelise mälu- ja ajaloo-uurimise kontekstis paigutab Anne Heimo oma töö nn radikaalse suulise ajaloo (*radical oral history*) väljale, olles teatud määral mõjutatud ka mälu-uuringutest (*memory studies*). Radikaalsus seostub allikate subjektiivsusega, millest on saanud uurijale uudne võimalus. Vastav pööre teadusmõtle-mises toimus üldjoontes 1980. aastatel. Et sellist paigutamist täpsemalt iseloomus-tada, kirjeldab Heimo suulise ajaloo uurimisviisi periodiseerimist. Alistair Thomson eristab selles nelja etappi: Teise maailmasõja järgne periood, mil suulises ajaloos nähti ajaloouurimise uut allikat; post-positivistlik paradigma, mis avaldus nt Paul Thompsoni 1970. aastate töödes, kui suuliselt jutustatud ajalooallikates toodi esile selle minevikuvaate subjektiivsus; kolmanda etapina esitatakse eeltoodu kriitika ja neljanda etapina subjektiivsuse kriitika asemel selles võimaluste nägemine. Seni rõhutati allikate subjektiivsust kui puudust – stiilis mälu petab, inimesed unustavad või lisavad midagi tahtmatult juurde jms. Radikaalsust suulise ajaloo uurimises seostatakse uurija rolli muutumisega nii intervjuerimisel kui ka materjali analüüsi-misel ja allikate tõlgendamisel. Küsimus ei ole enam selles, et mälule tuginedes ei saa rekonstrueerida minevikku ja sel põhjusel tuleb sellistesse allikatesse suhtuda ettevaatusega. Pigem uuritaksegi, kuidas jutustamise hetkel tagasi vaadatakse ja miks on tagasivaade just selline. Uurimisteemaks saab näiteks sündmuse ja tõlgen-damisaegade omavaheline sidusus.

Anne Heimo ei leia kõiki eeltoodud etappe Soome teaduses. Tema väitel hakati Soome folkloristikas huvi tundma mälu ja ajaloo omavaheliste seoste vastu 1970. aastatel (nt Outi Lehtipuro). Ajaloo-keskne vaade esines samal ajal Jorma Kalela töödes, mida soome folkloristid tundsid ja kasutasid. 1980. aastatel keskenduti ainevald-konna piiride küsimusele. Ühelt poolt ei tundunud *muistitieto*-uurimisele omased tõ-sielulood piisavalt folkloorsetena, teiselt poolt kerkis küsimus, kas või mil määral võiksid folkloristika žanrisüsteemis kinnistunud tõsielulood nagu kronikaadid, me-moraadid, tõsielulised naljandid olla *muistitieto* allikas. Sel muutus valdavaks rah-vapärase ajaloovaate uurimine (nt Seppo Knuuttila töödes). 1990. aastatel suundus uurijahuvi nii tekstide loomisprintsipiide kui ka jutustajate minevikuvaate käsitle-misele.⁵

Omaette tähelepanu pälvivad teoreetilistes peatükkides pöörded jutu-uurimises, eri-ti küsimused, kuidas uurida tekste, mis on ühtlased jutuvood, kus ei ole selgeid loo algusi ega lõppe. Seda laadi jutustamised on mõistetavad protsessina, mille käigus ei esitata mitte niivõrd lugusid, kui võrd räägitakse asjad selgeks. Sama kehtib kogemu-se, töö, vaikimise ja rääkimisega seotud, pärimusliku ajaloo uurimisele üldomaseks saanud mõiste puhul. Tähelepanuväärne on ka autori enesekirjeldus intervjuerija-na: kui alguses oli tal ettekujutus “õigest” intervjuerimisest, siis see vaade peagi hajus.

Raamatu järgmistes osades analüüsitakse allikmaterjali. Originaalmaterjali rüh-mitamise aluseks on kolm lähtepunkti. Esmalt sama teema eristamine, sõltumata allikaliigist (nt 1918. aastal tapetud naised), mis omakorda jaotub alarühmadeks (nt tapetud naiste lood valgete ja punaste vaatepunktist). Teiseks printsibiiks on allika-liikide eristamine (nt sündmuse kaasaegsed sissekanded kalendermärkmikku, aja-

ja ilukirjandus, mälestused, vastused küsimustikele jms. See on aluseks materjali liigendamisel peatükkidesse. Kolmandaks, analoogiliste nähtuste kujutamisi viisid, mis otseselt teema poolt 1918. aasta materjalidega seotud ei ole (võitja ja kaotaja kujutamisskeemid, “meie” vastandumine “võõrale”, vaenlase ja kangelase stereotüübid jms). See teema on esil kaheksandas peatükis. Dominantne skeem (mis erinevates seostes pidevalt käsitlust läbib) on vaatepunktide jaotumine punaste ja valgete vahel. Nt püüavad punased oma lugudes näidata valgete kui võitjate omavoli ja karmust. Valged proovivad seletada, miks asjad nii toimusid, mis asjaolud just selliseid tegusid esile kutsusid.

Materjali analüüsi alustatakse koha- ja ajaloolise konteksti loomisega käsitletavale perioodile – kodusõjale Sammatis. Viiendas, kuuendas ja seitsmendas peatükis käsitletakse erinevate ajalookäsitluste problemaatikat. Kõne all on sellised teemad nagu erinevad ajaloo esitamise viisid (nt teadus- ja ilukirjandus, pere- ja suguvõsaajalugu, ja nn mälupaigad ehk siis mälestamistega seotud kohad); esitustega seotud vaatepunktid (mis tulenevad nt esitajate eest või soost, kuid autor tõdeb, et jutustaja iga, sugu vms ei ole olulised iseenesest, vaid need on mõjutanud kogemust ja lähtuvad jutustuses ka seega kogemuse, mitte vahetult aga ealistest või soolistest erinevustest); kõneldakse ka tekstides kasutatavatest võtetest, nagu sündmuste esitamise järg intervjuus või jutustuses, huumor sõjaaja-meenutustes. Eraldi käsitletakse ajaloo esitajate autoriteetsust ühiskonnas. Ühelt poolt on ühiskonna kõikidel liikmetel mingi ettekujutus ajaloost, ent kes ja mis tingimustel saavutab autoriteetsuse selles vallas: miks ühiskond aktsepteerib, peab usutavaks või tõenäoliseks just ühte ajaloo-tõlgendust või vastupidi – kelle tõlgendus taandub autoriteetsete käsitluste varju, kohanedes teiste ajalookäsitlustega või muutub nõ vastuteadmiseks.

Akadeemiliste ja harrastuslike ajaloo uurimuste võrdlusest ilmneb, et mõlemas taotletakse objektiivsust, mida saavutatakse oma väidete põhjendamise, otsides kinnitust faktidest. Akadeemilist ajaloo uurimist iseloomustab aga teist tüüpi uurimisest (nt koduloost) tunduvalt ulatuslikum allikate valik ja meetodite mitmekesisus. Jutustamisel toetatakse mälule, mis tingib uurimustest erineva argumentatsiooni (ehk kuulaja mõjutamise). Mis meenub, millest vaikitakse, mida usutakse – need aspektid hakkavad kujundama seda, mida jutustuste kaudu on võimalik uurida. Jutustamise mõjutustasandite (nt vaikimise, rõhutamise jms) analüüsi toetab eri tüüpi allikate võrdlev uurimine.

Kaheksas, kõige mahukam peatükk on pühendatud jutustustele ja neis sisalduvatele 1918. aasta sündmuste kohalikele tõlgendustele. Rõhutan: tõlgendusi, mitte jutustuste kaudu sündmuse rekonstrueerimist. Selles peatükis võiks uuesti esile kerkida **rahvapärased** ajaloopildi (-käsituse, -tõlgenduse) mõiste, kuid Anne Heimo ei lähtu sellest. See mõiste viitaks *rahvale* kui homogeensele rühmale, mida Anne Heimo uuritavad tekstid ei kinnita. Ta rõhutab, et kõik jutustused, olgugi rahvapärased, jaotusid kas punaste või valgete vaatepunktide vahel. See tuli esile nt minevikusündmustest kõnelemise erinevates taotlustes: punased püüdsid pigem selgitada juhtunut, valged aga õigustada olnut. See võis ilmneda ka stereotüüpide kasutamises – kes olid “meie” *versus* “nemad”; kes kaotaja, kes võitja, kes oli vaenlase, süüdlase ja süütu rollis. Ühtlasi näitab Anne Heimo, et eelmainitud stereotüübid seostuvad üldisemate konfliktiaegade kujutamise stereotüüpidega ega piirdu pelgalt kirjeldatava sündmusega.

Eraldi tähelepanu pälviv kohalikus identiteedis ilmsiks tulnud konflikt: ühelt poolt on Sammati kohalike elanike silmis Elias Lönnroti kodukoht ja idülliline paik,

teiselt poolt tuli mõista 1918. aasta sündmuste raskust, kus üks soomlane tegi teisele nii palju kurja. Anne Heimo näitab, kui esiletulevalt eristatakse 1918. aasta Sammati sündmustega kaasnenud vägivaldast rääkimisel “meie” ja mujalt tulnute vastasseisu, mille kaudu eelmainitud kohaidentiteedi konflikti püütakse ületada.⁶

Kokkuvõttvas, üheksandas peatükis sõnastab Anne Heimo veel kord teoreetilised lähtekohad, esitab lühidalt ja tuumakalt järeldusi Sammati-tekstide analüüsist ning rõhutab ajalootõlgenduse protsessilist loomust.

Kokkuvõtteks. Anne Heimo ajalookäsitus on pigem filosoofiline kui historiograafiline. Tema lähenemisviis eeldab, et ajalugu on kultuuriliselt, sotsiaalses suhtluses loodud, või õigemini, pidevalt loodav minevikutõlgendus. Selline lähenemisviis sobib Anne Heimo kasutatud uurimisallikate heterogeensusega (mis ongi omane pärimusliku ajaloo uurimisele üldiselt). Ühtlasi leian, et see on mitte ainult põhjendatud, vaid ka aktuaalne lähenemisviis, arvestades seda, et minevikutõlgendusi või ajaloopilte Soome ühiskonnas ja ka Sammati lokaalses kontekstis on mitu ja et need mõjutavad omavahel üksteist. Teisisõnu – kohalikku kultuurikonteksti arvestades ei ole võimalik eeldada, et rahvapärased, lokaalsed, ametlikud, teaduslikud jt ajaloopildid on kuidagi üksteisest isoleeritud (kuigi analüütiliselt on erinevaid ajaloopilte ja nende loojaid-kasutajaid võimalik uurida muidugi ka eraldiseisvalt).

Kui Anne Heimo käsitleb ajalooesituste omavahelisi mõjusuhteid, siis keskendub ta inimestele kui ajaloo loojatele. Nt ajaloopiltide hierarhia ja poliitilisuse teema on esil selle kaudu, kes ja kuidas ühiskonnas otsustab, millist kohta kellegi minevikuvaade ühiskonnas täidab.

Anne Heimo uurimuses on teadussuuna kujunemisele palju ruumi antud. See viitab konkreetset uurimuste kaudu uurimissuuna nähtavaks saamisele Soome folkloristikas, seda võib mõista kui ühe uurimisperioodi kokkuvõtet. Teisalt korrastab Anne Heimo pakutud ülevaade mälu- ja (rahvapärase) ajaloo uurimissuundadest 20. sajandi teisel poolel rahvusvahelist teadusmaastikku, näidates erinevate suundade omavahelisi seoseid Soome teadusruumi kontekstis.

Tiiu Jaago

Kommentaariid

¹ Sm k *muistitietotutkimus*, kus mõiste ‘*muisti*’ viitab mälule.

² Vt suulise ajaloo intervjuu kui “hääle andja” rolli kriitikat nt Jyrki Pöysä 2009 ilmunud artiklist “Kogumisvõistlused pärimusliku ajaloo uurimises” (*Mäetagused* 43: 43).

³ Eestis lähtub sellest uurimissuunast etnoloogiline eluloo-uurimine. Vt nt Ene Kõre-
saare töid: artikkel “Kollektiivne mälu ja eluloo uurimine” kogumikus *Kultuur ja mälu* 2004, või monograafia *Elu ideoloogiad* 2005.

⁴ Eesti paralleeliks niisugusele lähenemisviisile on Hillar Palametsa intervjuud Tartu ülikooli töötajatega. Tema töö oli seotud ülikooli ajaloo uurimisteemaga. Lääne suulise ajaloo uurimisega sel töö otseoseid ei olnud. (Vt nt Hillar Palametsa artiklit “Mälestused helilindil Tartu Ülikooli ajaloo allikana”, mis ilmus TRÜ Toimetiste 851. numbris 1989. aastal.)

- ⁵ Eesti teaduses on tugevalt esindatud mälestuste (jutustajate kogemusest lähtuvate minevikuvaadete) salvestamine kui ajaloo uurimise tarvis uue materjali kogumine nii 1920.–30. aastatel kui ka 1970.–80. aastatel (nt Ajaloolise traditsiooni või 1905. aasta Seltsi kogud Eesti Kultuuriloolises Arhiivis; ajaloolase Hillar Palametsa tehtud intervjuude litereeringud Tartu Ülikooli Raamatukogus). 1980. aastatest võib leida ajaloo ja rahvaluule vahealale jäävaid uurimusi nt ajaloolaselt Enn Tarvelilt või koduloouurijalt Aleksander Looritsalt (vt lähemalt nt Tiiu Jaago artiklist “Perepärimus folkloristika vaateväljas”(Sator 6, 2007). Soome folkloristliku *muistitieto*-uurimisele pakub paralleeli folkloristika raames kujunenud pärimusliku ajaloo uurimine. Etnoloogid on samal ajal lähtunud rohkem kultuurimälu uurimissuunast (*cultural memory studies*). Folkloristika ja etnoloogia “kohtusid” 2000. aastate alguses elulugude uurimisväljal (vt täpsemalt nt Tiiu Jaago ja Ene Köresaare artiklit “Pärimusliku ajaloo uurimine Eesti ja naabermaade koostöösruumis” (Mäetagused 43, 2009).
- ⁶ Et “kurjus” tuleb võõrsilt, see on üldisem nähtus. Paralleele Anne Heimo uurimusele võib Eesti uurimustest leida nt Mati Mandli monograafiast *Kurjuse aasta Lõuna-Läänemaal 1940–1941* (2007); Eda Kalmre monograafiast *Hirm ja võõraviha sõja järgses Tartus* (2007). Sama võib märgata ka Eesti 1905. aasta mälestustest (vt nt Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kogudes olevaid käsikirju EKLA f 199, 200).

BOOK REVIEW

Electronic Dictionary of Estonian Phrases – a Helpful Tool

Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik. [Electronic Base Dictionary of Estonian Phrases.] Compiled by Asta Õim, Katre Õim. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2011 (<http://www.folklore.ee/justkui/sonastik>).

An overview of the online Dictionary of Estonian Phrases, comprising 20,749 phraseological expressions or lexemes, is given by Katre Õim.

Interpretations of the Past as Part of the Social Process of History Making

Anne Heimo. Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia. [Rebellion in Sammatti. Local Interpretations of the 1918 Finnish Civil War as Part of the Social Process of History Making.] Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275. Helsingi: SKS. 2010. 295 pp.

Tiiu Jaago’s overview of the book by Anne Heimo, where the focus is on the 1918 Finnish Civil War in Sammatti, Southern Finland, using the prism of tradition. Sammatti, the birth place of Elias Lönnrot, is a meaningful and significant site locally and also important regarding the cultural history of Finland in general.